

MAŁGORZATA SURMACZ

Uniwersytet Jagielloński

POTRZEBY SPOŁECZNOŚCI WIEJSKICH A „MAŁE PROJEKTY” PROGRAMU LEADER NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Abstract: Rural Community Needs and *Small Projects* of Leader Programme – an Example of Local Action Groups in the Silesian Voivodeship. The main goal of the author was to characterize needs of rural community using so called “small projects”, which are one of the actions taken in Poland in the context of Leader approach. The author assumes that these “small projects” can be the medium through which local societies can express their needs, and thereby, give a piece of information about quality of their life. The research was taken in the Silesian Voivodeship in Poland; 2351 small projects submitted in 2009–2013 were analysed. It has been found that is a considerable spatial diversity in rural community needs (a part of them which are possible to express by Leader projects) within the Silesian Voivodeship. It seems that this diversity is associated mainly with the level of socio-economic growth, functions, demographic tendencies and type of beneficiary who submits the projects.

Keywords: Leader, quality of life, rural areas rural society, Silesian Voivodeship.

Wprowadzenie

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej jest istotnym czynnikiem przekształceń polskiej wsi w kierunku realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Jej celem jest poprawa jakości życia mieszkańców, a także rozwój działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, z jednoczesnym zachowaniem specyficznych właściwości środowiska przyrodniczego, krajobrazu i wartości kulturowych wsi [Roszkowska-Mądra 2009]. Dążenia ku zrównoważonemu rozwojowi w Polsce są bardzo istotne, ponieważ nadal obserwuje się wyraźne dysproporcje między jakością życia mieszkańców wsi i miast, przejawiające się m.in. w różnicach dostępności do usług publicznych czy infrastruktury oraz ich jakości [Strategia... 2012].

Jedną z unijnych inicjatyw zmierzających ku realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich jest program LEADER¹, realizowany w Polsce od 2004 r. Niewątpliwą zaletą tego programu jest to, że spełnia kryteria skuteczności rozwoju obszarów wiejskich, za które można uznać m.in. decentralizację zarządzania, partycypację i wspólne działanie lokalnych społeczności, także jeśli chodzi o stanowienie kierunków rozwoju danego obszaru [de Janvry, Sadoule 2005; Fałkowski 2013]. Skuteczność rozwoju obszarów wiejskich przez program Leader przejawia się także w tym, że pozwala on mieszkańcom na względnie efektywne artykułowanie potrzeb oraz podejmowanie działań w celu ich zaspokojenia [Lukesch 2007; Fałkowski 2013]. Prowadzi to do lepszego wykorzystania potencjału endogenicznego obszaru, a w perspektywie czasu do zmniejszenia nierówności w skali regionu [Skubiak 2010], również w sferze jakości życia. Lepszej artykulacji potrzeb mieszkańców wsi sprzyja m.in. partnerskie i oddolne tworzenie tzw. lokalnej strategii rozwoju – dokumentu, który następnie ukierunkowuje realizowane projekty i oddziałuje na rozwój danego obszaru wiejskiego [Furmankiewicz *et al.* 2010] – gmin wchodzących w skład lokalnych grup działania (dalej: LGD). Partnerskie i oddolne tworzenie strategii rozwoju pozwala na budowę kapitału społecznego wpływającego korzystnie na dalszy rozwój [Budzych-Szukała 2005; Zajda 2011; Psyk-Piotrowska, Kretek-Kamińska 2013], zaangażowanie najaktywniejszych podmiotów (sektora publicznego, prywatnego i społecznego), mających realny wpływ na dany obszar [Psyk-Piotrowska 2013], a także na dopasowanie planowanej ścieżki rozwoju do znanych możliwości i lokalnych uwarunkowań (także słabych stron) [Kamiński, Kwatera 2005]. W kontekście tego opracowania oddolne tworzenie strategii rozwoju i zgłaszanie projektów nakierowanych na jej realizację pozwala także na formalne wyrażenie potrzeb mieszkańców, które wymagają zaspokojenia dla poprawy jakości życia². Należy podkreślić jednak, że program Leader nie pozostawia pełnej dowolności w artykulacji potrzeb, a wręcz przeciwnie – wskazuje na ramy możliwych do realizacji projektów. Ramy te określa zarówno wspomniana lokalna strategia rozwoju danego obszaru, jak i zakres realizacji projektów określony w odpowiednim rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi [*Rozporządzenie...* 2010].

W związku z powyższym w opracowaniu przyjęto założenie, że program Leader jest swoistym medium artykulacji pewnej zakreślonej wspomnianymi ramami grupy

¹ LEADER to akronim Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale – Powiązania między działaniami na rzecz rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich; w opracowaniu nazywany Leader.

² Na potrzeby opracowania pojęcie *jakości życia* utożsamiane jest ze stopniem „zaspokojenia potrzeb duchowych i materialnych człowieka, stopień zaspokojenia wymagań określający poziom materialnego i duchowego bytu jednostek i całego społeczeństwa” [Kolman 2000, s. 2]. Należy podkreślić, że potrzeby te są subiektywne i mogą nie znajdować uzasadnienia w rzeczywistości.

potrzeb społeczności wiejskich³, które wynikają z lokalnych uwarunkowań, kształtowanych m.in. przez funkcje danego obszaru. Założenie to, oraz nawiązanie do koncepcji Borowicza [1988], zgodnie z którą badanie stopnia zaspokojenia potrzeb może stać się próbą opisu świata życia oraz przestrzeni, w której funkcjonują ludzie, prowadzi do celu opracowania, jakim jest charakterystyka potrzeb społeczności obszarów wiejskich woj. śląskiego wyrażanych przez zgłaszane „małe projekty” Lidera.

Do realizacji celu pracy konieczne jest znalezienie odpowiedzi na poniższe pytania badawcze:

1. Jakie potrzeby lokalnych społeczności są odzwierciedlane przez projekty Lidera?
2. Czy zróżnicowanie funkcjonalno-przestrzenne województwa znajduje odbicie w artykułowanych potrzebach?
3. Czy istnieje związek między strukturą artykułowanych potrzeb a strukturą beneficjentów zgłaszanych projektów?

W związku z tym, że nie przeprowadzono dotychczas badań potrzeb społeczności obszarów wiejskich przez zgłaszane projekty, opracowanie ma również ocenić przydatność (w tym wskazać na ograniczenia) zastosowanej metody rozpoznania potrzeb społeczności wiejskich⁴ i wnioskowania na ich podstawie o jakości życia.

W pierwszej części pracy wskazano na obszar i metody badania. Następnie przedstawiono i omówiono wyniki badań. Pracę kończy podsumowanie wraz z oceną przydatności zastosowanej metody badań.

1. Obszar i metody badań

Obszarem badań przedstawionych w opracowaniu jest piętnaście lokalnych grup działania⁵ funkcjonujących w woj. śląskim w badanym okresie (2009–2013), na terenie których mieszka ok. 23% mieszkańców województwa. Wybór woj. śląskiego jest związany ze specyfiką obszarów wiejskich regionu, która wynika m.in. ze znacznego zróżnicowania uwarunkowań rozwoju poszczególnych LGD: dostępności do aglomeracji (a tym samym miejsc pracy), warunków środowiska geograficznego (istotnie

³ Między innymi przez zgłaszanie projektów w ramach czterech działań: „Odnowa i rozwój wsi”, „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” oraz „Małe projekty”.

⁴ Ze względu na to, że w skład LGD w latach w perspektywie finansowej 2007–2013 mogły wejść również małe miasta z wyłączeniem miast powyżej 20 tys. mieszkańców w gminach miejsko-wiejskich i z wyłączeniem miast powyżej 5 tys. mieszkańców w gminach miejskich [Rozporządzenie... 2008], w opracowaniu rozumie się *obszary wiejskie* jako tereny łącznie z małymi miastami, co jest uzasadnione ich wzajemnym powiązaniem funkcjonalno-przestrzennym [Siemiński 1996]; natomiast *społeczności wiejskie* to społeczności zamieszkujące obszary wiejskie.

⁵ LGD woj. śląskiego: Bractwo Kuźnic, Brynica to nie granica, Cieszyńska Kraina, Fundacja Partnerstwo Dorzecza Kocierzanki i Koszarawy, Lyskor, Morawskie Wrota, Partnerstwo dla Rozwoju, Partnerstwo Północnej Jury, Perła Jury, Razem na Wyżyny, Spichlerz Górnego Śląska, Zielony Wierchołek Śląska, Ziemia Bielska, Ziemia Pszczyńska, Żywiecki Raj.

wpływających na funkcje obszarów wiejskich) oraz tendencji demograficznych. Zakłada się, że geograficzna bliskość i rola miast (wywołująca istotne przepływy migracyjne między miastem a wsią) będzie ważnym czynnikiem wpływającym na strukturę artykułowanych przez Lidera potrzeb mieszkańców.

W opracowaniu badano projekty zgłaszane w ramach jednego z działań Lidera, tzw. małych projektów, na podstawie założenia, że działanie to stanowi najbardziej dostępny dla poszczególnych beneficjentów (w tym mieszkańców) sposób wyrażenia potrzeb. Wynika to – po pierwsze – z relatywnie niewielkiej maksymalnej kwoty dofinansowania, a tym samym ze względnie niższego możliwego wkładu własnego⁶, co zwiększa dostępność projektów dla mieszkańców oraz innych beneficjentów i powoduje dużą liczbę zgłaszanych projektów wpływającą na reprezentatywność badania. Po drugie, dzięki małym projektom można realizować cele ściśle związane z jakością życia (a więc odpowiadać na pewne niezaspokojone potrzeby) – cele te zostały ustalone *Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 8 lipca 2008 r.* (i zmieniającym je) *Rozporządzeniem z 19 sierpnia 2010* (Dz. U. Nr 158 poz. 1067).

W badaniu korzystano z list rankingowych małych projektów zgłaszanych w latach 2009–2013 (w 2009 r. uruchomiono pierwsze procedury konkursowe dla małych projektów) – łącznie zebrano informacje o 2351 zgłoszonych projektach. Należy podkreślić, że dla celów badania (zbadanie obrazu potrzeb, a nie rzeczywistej realizacji projektów) korzystano zarówno z list rankingowych projektów, które zostały wybrane do dofinansowania, jak i tych, których do dofinansowania w ramach programu Leader nie wybrano. Wynika to z założenia, że właściwy obraz artykułowanych potrzeb mieszkańców prezentują wszystkie zgłaszane wnioski, niezależnie od tego, czy np. ze względu na sposób redakcji zostały rekomendowane do realizacji przez kierownictwo danego LGD lub nie.

Pierwszy etap postępowania badawczego polegał na zebraniu list rankingowych małych projektów z naborów 2009–2013 udostępnianych przez LGD woj. śląskiego na swoich stronach internetowych. Następnie na podstawie wstępnej analizy rankingów opracowano tabelę kategorii tematycznych projektów, które podzielono według artykułowanych przez nie potrzeb (tab. 1). Kolejnym etapem badania była szczegółowa analiza zebranych list rankingowych, zawierających tytuły projektów według poszczególnych LGD, pod kątem przygotowanych kategorii potrzeb oraz zgłaszających je beneficjentów.

⁶ Dofinansowanie w ramach “małych projektów” wynosi do 25 000 zł na jeden projekt i stanowi maksymalnie 80% kosztów kwalifikowalnych.

Kategorie tematów, zakres zgłaszanych projektów w ramach działania Leader „Małe projekty” w 15 LGD woj. śląskiego w latach 2009–2013 oraz artykułowane przez nie potrzeby

Zakładane potrzeby wyrażane przez małe projekty	Zakres projektu
1. W zakresie zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej	A. Odbudowa, renowacja, restauracja, remont, oznakowanie obiektów zabytkowych, remont i wyposażenie miejsc kultury; kultywowanie miejscowych tradycji, języka, zawodów; badania nad obszarem
	B. Inwestycje w zespoły, drużyny, organizacje wiejskie <i>etc.</i>
2. W zakresie infrastruktury społecznej	C. Budowa, modernizacja doposażenie obiektów sportowych, placów zabaw, siłowni zewnętrznych, także elementy infrastrukturalne w zakresie edukacji
	D. Remont, budowa i wyposażenie świetlic wiejskich
3. W zakresie rozrywki, integracji i edukacji	E. Organizacja zawodów, imprez sportowych
	F. Koncerty, wystawy, wernisaże, konkursy o charakterze kulturalnym
	G. Szkolenia i warsztaty
4. W zakresie dywersyfikacji dochodów – szanse endogeniczne	H. Budowa, doposażenie obiektów turystycznych, oznakowanie szlaków, mała infrastruktura turystyczna
	I. Materiały promocyjne dot. atrakcyjności turystycznej obszaru
	J. Organizacja, promocja produktów i usług lokalnych
5. W zakresie estetyki przestrzeni	K. Zagospodarowanie terenów wiejskich, w tym terenów zielonych <i>etc.</i>

Źródło: Opracowanie własne.

2. Przestrzenne zróżnicowanie potrzeb zgłaszanych przez małe projekty Leadera

Małe projekty Leadera, jak wspomniano na wstępie, pozwalają na artykulację zaledwie pewnego wycinka potrzeb lokalnych społeczności. Dla celów prezentowanej pracy wartość badawczą ma więc przede wszystkim badanie i porównanie liczebności i struktury prezentowanych potrzeb zarówno w pojedynczym LGD, jak i między poszczególnymi LGD woj. śląskiego (ryc. 1).

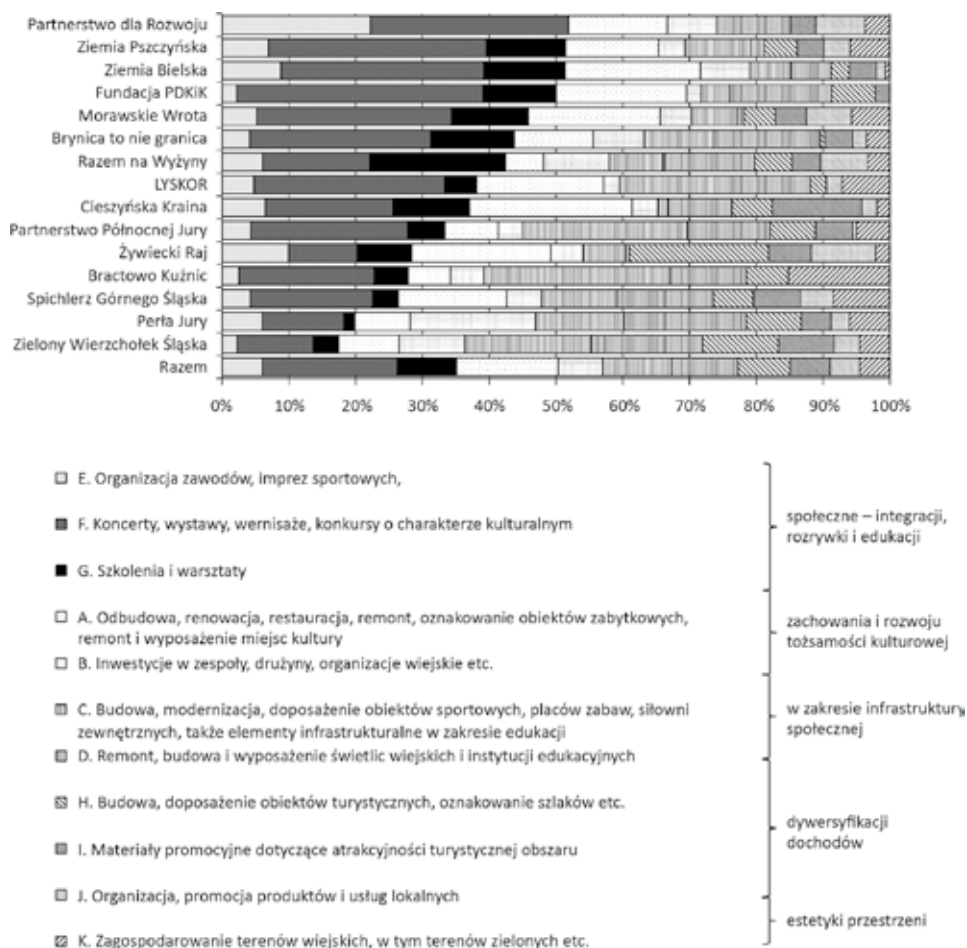
Spośród wszystkich zgłaszanych potrzeb w ramach małych projektów Leadera największy udział mają potrzeby związane z rozrywką, integracją i (w mniejszym zakresie) edukacją. Stanowią one od kilkunastu do ponad 50% zgłaszanych potrzeb (z czego największą część stanowiła organizacja imprez plenerowych, koncertów, dożynek itp.). Potrzeby te były najliczniej zgłaszane w LGD położonych w sąsiedz-

twie aglomeracji miejskich (ryc. 1). Przymuszczalnie związane jest to ze zjawiskiem suburbanizacji – napływem na obszary wiejskie nowych mieszkańców (dotychczas mieszkających w miastach), co – będąc nieraz przyczyną konfliktów z bardziej zasiedlającą społecznością lokalną [m.in. Pawlak 2014] – tworzy potrzebę działań integracyjnych, okazji do wzajemnego poznania sąsiadujących ze sobą osób. Tezę tę potwierdza obserwacja o pokrywaniu się obszarów o dodatnim rzeczywistym przyroście mieszkańców (przede wszystkim spowodowanym migracjami) [Surmacz 2014] z obszarami LGD, w których potrzeba rozrywki i integracji stanowiła bardzo wysoki udział (np. Ziemia Pszczyńska, Ziemia Bielska, Brynica to nie granica). Jednocześnie na obszarach, w których zmniejsza się liczba ludności, zarówno ze względu na niską dzietność, jak i odpływ mieszkańców (dotyczy to szczególnie północno-zachodnich i północno-wschodnich obrzeży województwa oraz trudno dostępnych terenów górskich, tj. południowej części województwa), potrzeby z zakresu rozrywki i integracji stanowią mniejszy (choć nadal znaczny) udział wśród ogółu zgłaszanych potrzeb (np. w LGD Perła Jury i Żywiecki Raj).

Druga grupa potrzeb, tj. związanych z zachowaniem dziedzictwa kulturowego w każdym z LGD stanowiła dość istotny udział – od kilkunastu do ponad 30%. W tym przypadku na względnie niewielkie różnice w poszczególnych LGD może wpływać pewna odrębność historyczno-kulturowa, utrwalona tradycja, na tyle charakterystyczna i cenna, że potrzeby związane z jej ochroną są wskazywane jako istotne. Dzieje się tak w przypadku LGD południowej części województwa, zamieszkiwanej m.in. przez górali śląskich i żywieckich (Ziemia Cieszyńska, Ziemia Bielska, Żywiecki Raj), choć potrzeba ta jest także wyrażana pilniej w LGD Perła Jury. W tym przypadku uwagę zwraca struktura zgłaszanej potrzeby – w LGD Perła Jury wyraźnie dominują potrzeby kulturalne związane z organizacjami wiejskimi (aspekt społeczny), natomiast w LGD południowej części województwa przeważają potrzeby kulturalne związane z materialnymi przejawami dziedzictwa kulturowego (przede wszystkim chodzi o różnego rodzaju renowacje, remonty obiektów zabytkowych *etc.*).

Trzecią zgłaszaną grupą potrzeb pod względem udziału w ogólnej liczbie projektów są te związane z infrastrukturą społeczną (patrz tematy projektów w tab. 1). Potrzeby te stanowiły znaczny udział w LGD północnej części województwa oraz na jego wschodnich i zachodnich obrzeżach. Prawidłowość ta pokrywa się z wynikami badań Hyskiego [2008], który wyróżnił VI typów struktury wyposażenia infrastrukturalnego gmin wiejskich woj. śląskiego. Gminy o najsłabszym wyposażeniu infrastrukturalnym (choć Hyski badał infrastrukturę techniczną, a nie społeczną) w zdecydowanej większości pokrywają się z LGD, gdzie najczęściej zgłaszano potrzeby w zakresie infrastruktury społecznej. W przypadku północno-wschodniej części województwa, gdzie potrzeby te stanowiły największy udział (ponad 30%), obserwacja ta może się wiązać z uwarunkowaniami społeczno-gospodarczymi tej części regionu. Gminy północnej (szczególnie północno-wschodniej) części województwa to bowiem gminy rolnicze o słabej dostępności, będące obszarami o dużej koncentracji problemów społeczno-

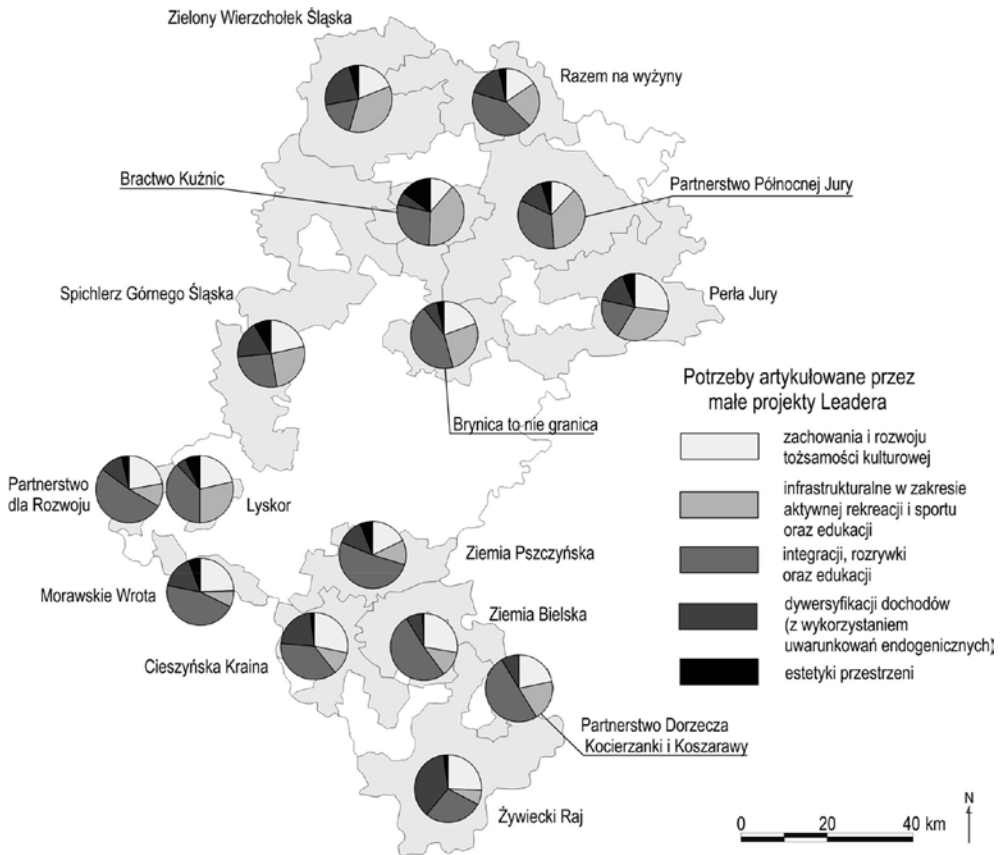
-gospodarczych – wysokiego bezrobocia, depresji demograficznej, charakteryzujące się słabym wyposażeniem w infrastrukturę techniczną [Plan... 2004]. Potrzeby z zakresu infrastruktury społecznej były natomiast względnie rzadziej zgłaszane w południowej części województwa (w badaniu Hyskiego [2008] gminy południowej części województwa również charakteryzowały się słabym wyposażeniem infrastrukturalnym). Może to świadczyć o niewielkiej randze potrzeby, jakkolwiek jednak może też wynikać z tego, że zgłoszenie innych grup potrzeb stało się dla mieszkańców obszaru pilniejsze.

Ryc. 1. Potrzeby zgłaszane przez małe projekty Leader w LGD woj. śląskiego w latach 2009–2013
 Źródło: Opracowanie własne.

Mieszkańcy LGD w ramach małych projektów zgłaszali także projekty związane – ogólnie mówiąc – z potrzebą dywersyfikacji dochodów, najczęściej z wykorzystaniem zasobów endogenicznych, w tym atrakcyjności turystycznej. Udział tej grupy potrzeb jest dość wyraźnie zróżnicowany – od kilku do ponad 35% (w LGD Żywiecki Raj). Można przypuszczać, że potrzeba ta jest zgłaszana zarówno w obszarach o już istniejących tradycjach turystycznych (obszary południowe woj. śląskiego), jak i tam, gdzie obszary wiejskie poszukują nowych funkcji (m.in. w myśl koncepcji rozwoju wielofunkcyjnego), a jednocześnie posiadają zasoby środowiskowe i kulturowe umożliwiające rozwój turystyki. Potwierdza to fakt, że w LGD północnej części województwa (Zielony Wierchołek Śląska, Partnerstwo Północnej Jury i Perła Jury) istotnym elementem zgłaszanej grupy potrzeb związanych z dywersyfikacją dochodów są inwestycje związane z obiektami turystycznymi, oznakowaniem szlaków turystycznych itp. Obserwacja ta potwierdza opisywane w literaturze przedmiotu [np. Bański *et al.* 2012] zjawisko przywiązywania istotnej wagi do turystyki, jako potencjalnie istotnego czynnika rozwoju obszarów wiejskich, który choć faktycznie może przynieść pozytywne zmiany gospodarczo-społeczne, nie zawsze może stać się remedium na problemy obszarów wiejskich. Zróżnicowanie przestrzenne badanych potrzeb pozwala jednak przypuszczać, że obszary o nieco mniejszej atrakcyjności turystycznej świadomie poszukują zaspokojenia potrzeby dywersyfikacji dochodów raczej w tworzeniu i promocji produktów lokalnych (Razem na Wyżyny, Morawskie Wrota, Partnerstwo dla Rozwoju) (ryc. 2).

Estetyka przestrzeni będąca ostatnią wyróżnioną potrzebą jest zgłaszana najrzadziej – stanowi maksymalnie do 10% ogólnej liczby zgłaszanych tematów projektów reprezentujących potrzeby lokalnych społeczności. Należy jednak mieć na uwadze, że wiele projektów, które również, choć pośrednio, stanowią jej wyraz zostało w badaniu zaklasyfikowane do innych grup (w tym potrzeb dotyczących infrastruktury społecznej, czy zachowania dziedzictwa kulturowego). Jeśli jednak założymy, że badanie dobrze reprezentuje rzeczywiste potrzeby mieszkańców, uwagę zwraca to, że relatywnie niewielką wagę przywiązują oni do tak istotnego zjawiska, jak estetyka otaczającej przestrzeni. Jest to tym istotniejsze w woj. śląskim, gdzie bardzo silne zjawiska suburbanizacji przy deficycie skutecznych ograniczeń prawnych powodują dynamiczny rozwój zabudowy na terenach wiejskich, która może stanowić istotny problem dla krajobrazu wiejskiego. Przyczyn tego zjawiska można szukać w pewnej umownej hierarchii potrzeb (pewnego rozszerzenia słynnej piramidy potrzeb Masłowa) – potrzeby estetyczne prawdopodobnie pojawiają się dopiero w momencie satysfakcjonującego zaspokojenia innych, pilniejszych potrzeb.

Ryc. 2. Potrzeby artykułowane przez małe projekty w ramach Leader w LGD woj. śląskiego (2009–2013)

3. Beneficjenci projektów a artykułowane przez nich potrzeby

Małe projekty w ramach Leadera mogą być zgłaszane przez beneficjentów z trzech sektorów: publicznego (przede wszystkim są to jednostki samorządu terytorialnego), społecznego (organizacje pozarządowe) oraz prywatnego (firmy) (ryc. 3). Cechą charakterystyczną realizacji metody Leader w Polsce jest dominacja sektora publicznego, co jest obserwowane wśród podmiotów tworzących LGD oraz wśród beneficjentów projektów [Kłodziński 2010; Psyk-Piotrowska 2013]. Zjawisko to potwierdziło się w woj. śląskim, ponieważ podmioty sektora publicznego były wyraźnie najsilniejszą grupą beneficjentów. Warto podkreślić, że w badaniu wyodrębniono dwa rodzaje podmiotów publicznych – nie tylko same jednostki samorządu terytorialnego (w postaci urzędu gminy), ale także różnego rodzaju podmioty kulturalne będące

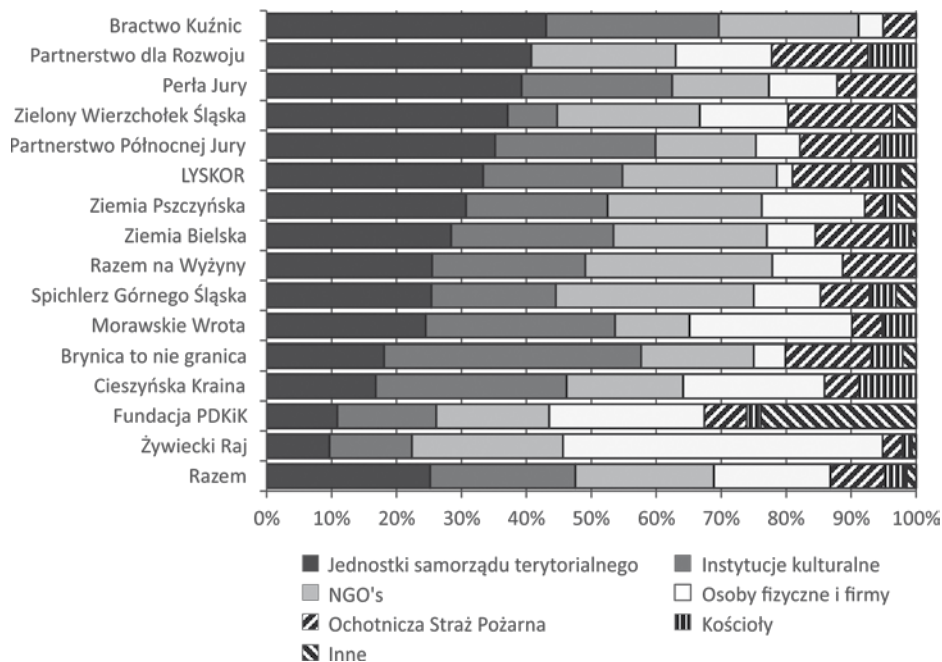
jednostkami podległymi gminie. Gmina (w części przypadków powiat) była beneficjentem zgłaszanych projektów od 10% (Żywiecki Raj) do ponad 40% przypadków (Bractwo Kuźnic), instytucje kultury stanowiły natomiast od ok. 7%⁷ do prawie 40% (odpowiednio w LGD Partnerstwo dla Rozwoju, Zielony Wierchołek Śląska i LGD Brynica to nie granica). Rozpatrywane łącznie instytucje sektora publicznego stanowiły nawet do 70% beneficjentów zgłaszających projekty (w LGD Bractwo Kuźnic, położonej w sąsiedztwie Częstochowy, w północnej części woj. śląskiego). Inne LGD, w których zaobserwować można najwyższy udział (ponad 55%) beneficjentów sektora publicznego to: Perła Jury, Partnerstwo Północnej Jury oraz Brynica to nie granica – w większości położone są w północno-wschodniej części województwa, charakteryzującej się wieloma problemami rozwojowymi [m.in. *Plan... 2004*; Stanny 2009]. Duża aktywność podmiotów publicznych może świadczyć o pozytywnej, aktywnej roli instytucji samorządu terytorialnego, jakkolwiek może także oznaczać słabość kapitału społecznego i przedsiębiorczości innych podmiotów (społecznych i prywatnych), co może być barierą przyszłego rozwoju.

Tak duży udział instytucji publicznych wśród zgłaszających projekty nie pozostaje bez wpływu na ich tematykę, a tym samym potrzeby, które reprezentują. Można przypuszczać bowiem, że potrzeby wskazywane przez podmioty pełniące funkcje publiczne będą różnić się od potrzeb artykułowanych przez organizacje pozarządowe czy osoby fizyczne (nawet jeśli pracownikami urzędu, którzy inicjują dany projekt są mieszkańcy danego LGD). Jeśli chodzi o potrzeby zgłaszane przez LGD o najwyższym udziale wśród beneficjentów podmiotów publicznych, zwraca uwagę wyraźnie wyższy udział potrzeb związanych z infrastrukturą społeczną, przekraczający nawet 30% (szczególnie widoczne w LGD: Bractwo Kuźnic, Partnerstwo Północnej Jury i Perła Jury). Duży udział projektów tego typu w powiązaniu z beneficjentem sektora publicznego może nieco zniekształcać prezentację potrzeby, tym bardziej, że niekoniecznie musi odzwierciedlać faktyczne zapotrzebowanie – trzeba mieć świadomość możliwości wyboru takich typów projektów przez instytucje publiczne, jako bardziej trwałe, a tym samym stanowiące podstawę pozytywnej oceny samorządów lokalnych przez mieszkańców (a precyzyjniej – wyborców). Podobne zjawisko może być obserwowane w przypadku potrzeb związanych z rozrywką i integracją, ponieważ środki programu Leader mogą być wykorzystywane do finansowania imprez (np. dożynek), które dotychczas finansowane były z budżetu gminy.

Najmniejszy udział beneficjentów sektora publicznego jest właściwy dla LGD Żywiecki Raj, położonej w atrakcyjnej turystycznie części województwa, tj. Beskidzie Żywieckim. Dla tego LGD charakterystyczny jest natomiast bardzo duży udział beneficjentów sektora prywatnego (przedsiębiorców), którzy – jak można przypuszczać

⁷ W przypadku LGD Partnerstwo dla Rozwoju zaobserwowano brak zaangażowania instytucji kulturalnych w składaniu małych projektów, w tym LGD, co może jednak wynikać z niewielkiej liczby projektów ogólnie zgłoszonych, w tym LGD – zebrano dane zaledwie o 27 projektach.

biorąc pod uwagę przestrzenne zróżnicowanie artykułowanych potrzeb – zgłaszają potrzeby, których zaspokojenie pozwoli na zwiększenie dochodów z wykorzystaniem endogenicznych czynników rozwoju (przede wszystkim atrakcyjności turystycznej).

Ryc. 3. Beneficjenci małych projektów zgłaszanych w LGD woj. śląskiego w latach 2009–2013

Trzecią z najliczniejszych grup beneficjentów projektów są organizacje pozarządowe, których udział jest zbliżony we wszystkich LGD – wynosi od 15–25%. Jeśli jednak organizacje te będzie się rozpatrywać łącznie z ochotniczymi strażami pożarnymi i kościołami, to okaże się, że sektor tzw. społeczny jest znacznie ważniejszym beneficjentem projektów, a jego udział wzrośnie nawet do 40% (LGD Razem na wyżyny), a w dużej części LGD przekroczy 30%. Wysoki udział sektora społecznego wśród beneficjentów wydaje się korelować dodatnio ze zgłaszaniem potrzeb związanych z rozrywką i integracją, w wymienionych LGD potrzeby te stanowiły bardzo duży udział zgłaszanych potrzeb (nawet powyżej 50%). Warto podkreślić, że duży udział beneficjentów sektora społecznego, niezależnie od tematyki zgłaszanych potrzeb jest zjawiskiem bardzo pozytywnym, korzystnie oddziałującym na rozwój danego obszaru.

Podsumowanie

Przeprowadzone badanie pozwoliło stwierdzić, że potrzeby artykułowane przez małe projekty Leadera na obszarach wiejskich w woj. śląskim są wyraźnie zróżnicowane przestrzennie. Wydaje się, że głównymi czynnikami różnicującymi udział poszczególnych potrzeb jest po pierwsze, bliskość aglomeracji miejskich (wpływająca istotnie na funkcje i demografię obszarów wiejskich, szczególnie napływ nowych mieszkańców na obszary wiejskie), a po drugie – atrakcyjność krajobrazowa, która umożliwia wykorzystanie turystyki jako istotnej szansy dywersyfikacji dochodów (w szerszym kontekście – rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich). Istotne znaczenie ma też ogólny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. O charakterze zgłaszanych potrzeb decydują także beneficjenci projektów, co jest najbardziej widoczne w przypadku dominującej grupy beneficjentów sektora publicznego i społecznego, wpływających na częstsze artykułowanie specyficznych potrzeb – odpowiednio: o charakterze infrastrukturalnym i związanych z rozrywką i integracją.

Zastosowana metoda badania małych projektów jako odzwierciedlenia potrzeb mieszkańców obszarów wiejskich pozwoliła na uzyskanie możliwych do porównań danych dotyczących potrzeb wyrażanych przez mieszkańców LGD woj. śląskiego. Metoda ta ma pewne ograniczenia, wśród których należy wymienić przede wszystkim:

- Prezentację jedynie wycinka potrzeb lokalnych społeczności.
- Trudności w sformułowaniu konkretnej potrzeby w odpowiedzi na tematykę projektów – w wielu przypadkach projekty mogą wyrażać więcej niż jedną potrzebę.
- Subiektywizm w klasyfikacji projektów (minimalizowany przez względnie precyzyjne określenie zakresu projektów wyrażających daną potrzebę).
- Niejednoznaczność projektów lub też ich wielotematyczność, która utrudnia ich jednoznaczne sklasyfikowanie.
- Powtarzanie projektów niewybranych do dofinansowania w kolejnych naborach, co może wpływać na większe niż rzeczywiste natężenie prezentowanych przez nie potrzeb.
- Przesunięcie w czasie momentu zgłoszenia (czyli wystąpienia) danych potrzeb oraz ich badania, bowiem część zgłoszonych małych projektów została już zrealizowana, a tym samym – potrzeby zostały zaspokojone. Zastosowana metoda pozwala więc nie tyle na zobrazowanie aktualnego stanu potrzeb społeczności wiejskich, ile zróżnicowania między poszczególnymi LGD, a tym samym – częściami województwa.
- Subiektywizm zgłaszanych potrzeb – zgłaszane potrzeby mogą nie odpowiadać rzeczywistym warunkom. W pewien sposób ograniczenie to minimalizowane jest przez konieczność wkładu własnego w projekcie, jednak w przypadku projektów zgłaszanych przez podmioty publiczne, czynnik ekonomiczny może nie być wystarczającą barierą do zgłaszania projektów artykułujących w pewien sposób

przeszacowaną potrzebę (dotyczyć to może np. budowy kolejnych placów zabaw, siłowni zewnętrznych, czy boisk sportowych).

Świadomość powyższych ograniczeń wymaga zminimalizowania ich oddziaływania na wyniki badań, a jednocześnie zachowania ostrożności w formułowaniu wniosków – sama metoda wydaje się być wartościowym sposobem na badanie potrzeb społeczności obszarów wiejskich, a następnie – m.in. przez badanie ich zróżnicowania przestrzennego – na próbę określenia stanu rozwoju obszarów wiejskich i jego kierunków. Metoda ta może zaprezentować także pewne sfery potrzebnej interwencji, która pozwoli na wykonanie kolejnych kroków ku realizacji idei zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich.

Literatura

- Bański J., Rudolf A., Przybył C., Bednarek-Szczepańska M., Czapiewski K., Mazur M., Pieniążek W., 2012, *Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, jako element zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*. Agrotech.
- Borowicz R., 1988, *Równość i sprawiedliwość społeczna*. Wyd. PWN, Warszawa.
- Budzich-Szukała U., 2005, *Czy wieś uratuje cywilizację? Wizja polskiej wsi w perspektywie 25-lecia*, [w:] *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, J. Wilkin (red.). IRWiR PAN, Warszawa, s. 45–50.
- De Janvry A., Sadoulet E., 2005, *Achieving Success in Rural Development: toward Implementation of Integral Approach*. „Agricultural Economics” 32, s. 75–89.
- Fałkowski J., 2013, *Political Accountability and Governance in Rural Areas: Some Evidence from the Pilot Programme LEADER+ in Poland*. „Journal of Rural Studies”, 32, s. 70–79.
- Furmankiewicz M., Thompson N., Zielińska M., 2010, *Area-based Partnerships in Rural Poland: The Post-accession Experience*. „Journal of Rural Studies”, 26(1), s. 52–62.
- Hyski M., 2008, *Typologia obszarów wiejskich województwa śląskiego pod względem wyposażenia infrastrukturalnego*. „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, s. 115–127.
- Kamiński R., Kwatera K., 2005, *Jak budować Zintegrowaną Strategię Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Pilotażowego Programu LEADER+?* Fundacja Fundusz Współpracy, Warszawa.
- Kłodziński M., 2010, *Główne funkcje polskich obszarów wiejskich z uwzględnieniem dezagrykacji wsi i pozarolniczej działalności gospodarczej*. Studia BAS, 4(4), s. 9–27.
- Kolman R., 2000, *Zespoły badawcze jakości życia*. „Problemy Jakości”, nr 2, s. 2–5.
- Lukesch R., 2007, *The LAG Handbook, A Guide through the Stunning World of Local Action Groups*. Leader+ Observatory Contact Point.
- Pawlak H., 2013, *Konflikty społeczne i przestrzenne w strefie podmiejskiej*, [w:] *Człowiek, społeczeństwo, przestrzeń*, A. Zborowski (red.). T. VI, Myczkowce-Kraków, s. 33–47.

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego województwa śląskiego*, 2004, Marszałek Województwa Śląskiego, Katowice.
- Psyk-Piotrowska E., 2013, *Badanie kapitału społecznego LGD – uzasadnienie problemu, założenia metodologiczne, podstawowe wyniki badań*. „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Sociologica”, 44, s. 89–108.
- Psyk-Piotrowska E., Kretek-Kamińska A., 2013, *The Role of Local Action Groups in the Formation of Human, Social and Economic Capital of Rural Areas*. „Wieś i Rolnictwo”, 4(161), s. 45–61.
- Roszkowska-Mądra B., 2009, *Koncepcje rozwoju europejskiego rolnictwa i obszarów wiejskich*. „Gospodarka Narodowa”, 10, s. 83–102.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 23 maja 2008 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013*, (Dz. U. z 23 maja 2008 r. nr 103 poz. 659).
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 sierpnia 2010 r. w sprawie szczególnych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013* (Dz. U. z 30 sierpnia 2010 r., nr 158 poz. 1067).
- Siemiński J. L., 1996, *Koncepcje rozwoju obszarów wiejskich w procesie transformacji ustrojowej lat dziewięćdziesiątych*, [w:] *Wieś i rolnictwo w badaniach społeczno-ekonomicznych*, M. Kozakiewicz (red.). Księga Jubileuszowa IRWiR PAN, lata 1971–1996, Seria „Problemy rozwoju wsi i rolnictwa”, IRWiR PAN, Warszawa.
- Skubiak B., 2010, *Rola programu Leader w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, wybrane aspekty społeczne*, B. Kryk (red.). Uniwersytet Szczeciński, Katedra Polityki Społeczno-Gospodarczej i Europejskich Studiów Regionalnych, Szczecin, s. 165–184.
- Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020*, 2012, MRiRW, Warszawa.
- Stanny M., 2009, *Zróżnicowanie poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Polsce a problem realizacji polityki spójności*. „Wieś i Rolnictwo”, nr 4 (145), s. 246–257.
- Surmacz M., 2014, *Przemiany ludnościowe obszarów wiejskich województwa śląskiego*, [w:] *Człowiek, społeczeństwo, przestrzeń*, A. Zborowski (red.). T. V, Myczkowce-Kraków, s. 93–110.
- Zajda K., 2011, *Czym jest kapitał społeczny mieszkańców polskiej wsi, jak go mierzyć i czy warto inwestować w jego wzmocnienie?* „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Sociologica”, 37, s. 171–185.

Źródła Internetowe:

(dostęp: październik 2014)

www.bractwokuznic.pl.

www.lgd-brynica.pl.

<http://cieszynskakraina.pl>.

www.partnerstwo.beskidy.org.pl.

www.lyskor.pl.

www.morawskie-wrota.pl.

www.grupadzialania.pl.

www.jura-ppj.pl.

www.perlajury.pl.

www.razemnawyzyny.pl.

spichlerz.org.pl.

www.lgd-klobuck.pl.

www.ziemiabielska.pl/.

www.lgdziemiapszczyńska.pl.

www.leader-zywiec.pl.